

LBRIS

We know
books

Zoltán Rostás

coordonator

Lucrări la zid

*Viață de artist plastic
în comunism și după...*

Prefață de Zoltán Rostás

Postfață de Cosmin Năsui

E I K O N

București, 2025

Prefață	9
„Nu-mi place să fac două lucruri la fel”	13
ANTOANETA ANDREI (n. 1948)	
„Se pare că suferința produce artă”	22
VICTORIA CARAIMAN PASTUCH (n. 1947)	
„Visez și eu ca orice om”	38
VASILE CELMARE (1931-2019)	
„Desenam pe orice”	52
TEODORA CHINSCHI (n. 1970)	
„Eu, ca o picătură într-un ocean”	68
GHEORGHE CIOBANU (n. 1932)	
„Pictorii trebuie să aibă identitate”	80
HOREA CUCERZAN (1938-2021)	
„Nu trebuie să treacă o zi fără să tragi o linie”	94
GHEORGHE DICAN (n. 1960)	
„Eu sun tapiser”	105
VASILE DOBRE (n. 1955)	
„Inspirația vine când vreau eu”	114
GABRIELA DRĂGHICI (n. 1959)	
„Un mic meșter din provincia România”	129
ZAMFIR DUMITRESCU (1946-2021)	
„Viața omului este o poveste”	141
TUDOR FILIP (n. 1937)	
„Lucrezi, desenezi, pictezi toată viața până mori”	155
PARASCHIVA GĂLUȘCĂ (n. 1957)	
„Nu am uitat Tulcea”	168
ȘTEFAN GĂVENEA (n. 1944)	
„Strădania de a încălzi inimile din jur”	177
GEORGE GEORGESCU (n. 1953)	
„Îmi place să scormonesc”	196
ALEXANDRU GHILDUȘ (n. 1952)	

„Totul este rodul unui constant joc”	214
ADRIAN SILVAN IONESCU (n. 1952)	
„Ceramica, sculptura s-au suprapus, s-au întrepătruns”	224
OVIDIU CONSTANTIN IONESCU (n. 1965)	
„Un copil de circ ridicat la altă treaptă de cultură”	237
NICOLAE (NECULAI) IORGA (n. 1933)	
„Să reușești să ai o operă”	253
PETRU LUCACI (n. 1956)	
„Să îți dai seama când e momentul tău”	270
RODICA MAGDAN (n. 1952)	
„A face mult, a cuprinde mult – în conținut, nu în formă!”	288
STELIAN (HUGO) MĂRĂCINEANU (n. 1944)	
„Acum, să zic așa, sunt patriarhul benzii ilustrate românești”	299
VINTILĂ MIHĂESCU (n. 1943)	
„O anumită taină și un anumit mister”	310
NICOLAE RĂZVAN MINCU (n. 1955)	
„Să am mintea limpede, să zboare...”	321
VASILE MOLDOVEANU (n. 1952)	
„Doar sclavul atelierului meu”	336
GHEORGHE MOSORESCU (n. 1954)	
„Devin eu în fiecare lucrare”	350
MARILENA MURARIU (n. 1954)	
„Suntem un fel de doctori care lucrăm cu sufletul”	371
VASILE MUREȘAN - MURIVALE (n. 1957)	
„Firul de lână îmi vorbește”	393
CELA NEAMȚU (n. 1941)	
„Arta nu e un hobby. E pasiune, dăruire, durere. Nu plăcere”	406
COSTIN NEAMȚU (n. 1939)	
Frumusețea este ca un fel de religie	418
VALERIU PANTILIMON (n. 1962)	
„Să lăsăm ceva în urmă”	429
VALTER PARASCHIVESCU (n. 1959)	
„Eu văd pictură”	445
VIRGILIU PARGHEL (n. 1954)	
„Simbolurile mele dialoghează ca niște personaje de teatru”	466
ȘTEFAN PELMUȘ (n. 1949)	

„Să fiu fidel propriilor mele convingeri și idei”	472
CLAUDIUS BENONE PEPINE (n. 1958)	
„Sunt un fel de jurnalist vizual”	492
DAN PERJOVSCHI (n. 1961)	
„Îmi place să fie armonie”	503
CRISTINA POPESCU RUSSU (n. 1951)	
„Vreau să văd sticla cum curge”	521
DAN POPOVICI (n. 1951)	
„Ceea ce pictezi rămâne scris în cer”	531
OVIDIU PUȘCAȘIU (n. 1955)	
„Să jonglez cu simbolurile...”	545
ANA RUS (n. 1947)	
„Nu știu dacă am folosit de două ori în viață cuvântul talent”	553
NAE SĂFTOIU (1935 – 2017)	
„Mi-a plăcut sticla”	559
VERGIL SUCIU (n. 1953)	
„Născocesc tot felul de lucruri”	569
VLADIMIR ȘETRAN (n. 1935-2022)	
„Acea neliniște plăcută de a pune mâna să pictezi”	573
GINO ȘTEFAN (n. 1957-2019)	
„Interpretarea înseamnă căutarea unui sens”	579
PAVEL ȘUȘARĂ (n. 1952)	
„Tot timpul noul te atrage”	592
MIHAI TUGEARU (n. 1952)	
Un zid trăiește mai mult decât o pânză, decât un tablou”	606
SORIN VASILESCU (n. 1947)	
„Am vrut să mă dezleg de reguli”	614
BETI VERVEGA (n. 1958)	
„Simt cum timpul nu îmi ajunge”	623
DOREL ZAICA (n. 1939)	
Anatomia unei profesii: 48 de istorii orale ale artelor din România socialistă și post-socialistă	641

ANTOANETA ANDREI

(n. 1948)

Vă mulțumesc că m-ați primit! Acest interviu este unul de istorie orală cu artiști plastici, ce presupune povestirea experienței personale. Propun să începeți cu o scurtă descriere a dumneavoastră, a mediului familial de unde proveniți.

M-am născut la Constanța, într-o familie de oameni de mijloc, tata a făcut contabilitate, mama acasă, am fost doi copii. Sora mea e mai mare cu șapte ani, o diferență îngrozitoare, nu ne-am pupat de niciun fel, adică când ea intra la liceu, eu aveam șapte ani, nu ne-am pupat de niciun fel. Cu cât diferența e mai mică, cu atât mai bine. Școala generală am făcut-o în Constanța, și liceul de artă, proaspăt înființat. Am fost a doua promoție a liceului, cum se numea atunci, de Muzică și Artă plastică. Deja în grădiniță m-am manifestat oarecum mai special decât alți copii, pentru că educatoarea tot îi spunea mamei: d-na Dumitriu, aveți grijă de copilul acesta, că are un talent deosebit la desen, manualitate. Prin clasa a patra, m-am dus la Casa Pionierilor, am trecut prin multe cercuri și m-am stabilit la artă plastică, la pictură. A fost foarte bine, am găsit acolo un profesor devotat, mai în vârstă. N-am strălucit, dar eu mă simțeam bine, el era mulțumit. După aceea am mai crescut, în clasa a șaptea m-am dus la o școală de artă mai serioasă, școală paralelă de artă plastică. Adică făceam școală într-o parte și mă duceam la ăștia după-amiaza. Și așa, mamei i s-a spus că merită să încerc la liceul de artă. Mamei i-a plăcut ideea, mie nu prea, pentru că trebuia să fac 12 clase, am fost ultima promoție cu 11 dacă făceam un liceu normal, teoretic. M-am gândit, aoleu, încă un an de școală în plus, degeaba, colegii mei ar fi fost plecați deja. Și am dat examen la liceul de artă, am intrat. Acolo a fost o viață foarte frumoasă, pentru că fiind liceu de muzică și artă plastică, clasa era jumătate plastică, jumătate muzică. Și aveam un atelier foarte bun, cu lumină de sus până jos, era plin de geamuri și era deasupra unei scări care cobora la parter, noi eram la etaj, și la parter erau foarte multe boxe de 2 metri jumate pe 2, unde intrau colegii mei de la muzică și făceau ore de pian, vioară, violoncel, tot felul. Noi stăteam acolo sus, și auzeam ce se întâmplă. Eram obligați să mergem la teatru sâmbătă. Mergeam la orchestre mari care veneau în Constanța, nu exista să nu mergem. A fost foarte bine, învățam foarte multe despre muzică, și școala noastră avea și orchestră și cor. Eh, am terminat școala de plastică și am primit nota 9 la sculptură, pentru că eu de prin clasa a opta, de când am făcut prima oră de modelaj, a doua oră de modelaj am zis: Doamne, eu sculptură fac. Mi-a plăcut atât de mult să modelez și abia așteptam orele astea de modelaj. Făceam în paralel desen, pictură, istoria artei, tot felul de teorii din astea despre artă. Și pentru că îmi plăcea așa de mult sculptura, am fost dezamăgită foarte tare la examen, că dădeam și la plastică. Aveam un singur profesor care venise de vreun an de zile și era cam zurliu, sau nouă ni se părea că-i cam sărit de pe fix.

Dar nu, avea el niște fixații și în comportament. El a zis că vine să mă ajute, aveam o temă de portret, aveam un model, trebuia să facem un portret. Și a vrut să mă ajute chipurile, și atât de tare m-am supărat, că mi-a pus mâna pe lucrare. Asta era pictor... și am început să plâng, am ieșit din sală. A venit după mine: nu te supăra, de ce te superi? am vrut să te ajut! Nu vreau să mă ajutați. Și bineînțeles, am luat 9 la proba asta de sculptură. Și am ajuns acasă, eram distrusă, plângeam. Mama mi-a zis: nu-i nicio problemă, te duci, dai examen și vezi ce o ieși acolo. Iar eu am zis că nu mă duc, pentru că am luat 9, și o să se uite toți la mine cu spatele, cum am luat eu 9 la bac. Pe vremea aia erau 13-14 pe loc, la plastică la noi, la București. Și eu eram cu 9, îți dai seama ce era în capul meu: nu mă duc, un an de zile stau și mă pregătesc și mă duc la medicină. Îmi plăcea mult anatomia și mă pregătesc la medicină. Mama mi-a zis: dacă nu intri, al doilea an dai la medicină. Și ce rău am făcut că am intrat! Am intrat la plastică, am intrat prima pe listă. La noi erau 6 locuri la sculptură. Îți dai seama, mai era un institut la Cluj, unul la București și fiecare avea 6 studenți pe an la secție, la grafică erau mai mulți.

Și diferența ce-a făcut-o, adică de unde a ieșit diferența asta dintre mine și următorul după mine. Trebuia să facem și o probă, aveam desen, sculptură, portret și crochiuri, adică niște poze model care țin 10 minute maxim, poate chiar și mai puțin. Doamne, și aveam o sticlură cu tuș și un toc cu peniță specială, foarte subțire. Și era înghesuială, nu știu cum a mișcat unul planșeta, și mi-a zburat tocul și s-a înfipt cu penița în parchet. Ce să mai fac? Nici nu știu cum am zbughit-o afară în curte și mi-au căzut ochii pe o așchie de lemn, nu era ascuțită, era o așchie. Am rupt-o cu dinții, am ascuțit-o cât am putut și cu lemnul ăla am desenat. Și am căpătat o linie foarte plastică, nu era o linie seacă de peniță, era foarte jucată, o linie jucată. Bine, întâmplarea! Și ce-ai desenat trebuia să stea în poziția respectivă, poziția modelului de semn, să nu cadă personajul care l-ai desenat, adică niște cerințe obligatorii, proporție și cât de cât o asemănare cu poza, noi numim „poză-poziție” poziția unde stătea: în picioare, pe scaun, pe jos și era vederea de sus. Și asta a făcut diferența, bine eu am desenat în grabă, că nu mai aveam timp. Și asta mi-a dat în plus la notă față de un coleg al meu, pentru că nu este neapărat obligatoriu să semene, trebuie să vii și tu cu ceva în plus față de o redare din asta școlărească, și linia care o tragi să fie plastică, să nu fie o linie seacă. Plastica asta e, să fii artist, să pui ceva din sentimentul tău, să se vadă că e făcut de tine. Și am intrat la Boris Caragea, eram ultima serie a lui, după aia a ieșit la pensie.

În timpul facultății ați cunoscut artiști importanți?

La pictură era Ciucurencu, Alexandru Ciucurencu. Anul meu la pictură a făcut cu Ciucurencu și mergeam de multe ori, aveam prieteni acolo și colega mea de cămin era la pictură și l-am cunoscut. O figură deosebită, nu am putut să îl uit, mai ales că comisia de diplomă era formată din mai mulți, era și Ciucurencu, Boris Caragea, decanul, ăștia erau de la istoria și teoria artei, decanul și rectorul. Și am făcut noi lucrările, le-am pregătit, tot anul 6 a pregătit lucrările de diplomă, și s-a făcut expoziție în curte la sculptură. Și aveam portret, compoziție și nud. Eu am făcut portretul lui Kogălniceanu. Am făcut o compoziție mare, un om șezând într-un anume fel, compozițional mie îmi dădea foarte bine, dar mi-am făcut socoteala că dacă îl ridicam în

picioare, avea peste 4 metri. Eu am muncit și fizic foarte mult, pentru că să modelezi o figură de 4 metri stând pe jos, cari pământ, prepari, îl uzi, ai grijă să nu se usuce, să nu se crape. Avea cam 2 metri liniare, pe orizontală. Și am făcut unul de 2 metri și 30 de centimetri și ăla interpretat, am mai făcut o compoziție mică din ipsos care mai târziu mi-a servit mie la o lucrare la Măgura, la tabăra de sculptură de la Măgura, în 1975. Și toată lumea gata, a venit comisia și a trecut pe la fiecare, și când a ajuns la mine, a început o discuție, Ciucurencu cu maestrul Boris Caragea. Și nu înțelegeam ce s-a întâmplat. Și, în sfârșit, vin amândoi înspre mine și mă întrebă maestrul Ciucurencu: fetițo, ia să-mi spui tu mie, ce crezi tu că te caracterizează din lucrările astea? Eu zic: compoziția, maestre. Și se uită așa la mine, Boris era înalt, era cât ușa, 2 metri, și Ciucurencu era mai mic decât mine și fiind și mai cocărjat. Și zice: eu cred că greșești. Eu ce să zic acuma că nu, am tăcut din gură, am lăsat capul jos. Și el zice: eu cred că portretul te caracterizează pe tine foarte tare. Și zic: da, e adevărat, îmi place să fac și portret. Nu, zice, ai un stil aparte de a face portret. Mulțumesc, zic, și au plecat. După aia, a venit Boris Caragea și a zis: M-am certat cu el! Îi plăcea compoziția în spațiu, lui Ciucurencu îi plăcea portretul cum era, asemănare, proporție, suprafață, jucată foarte bine, deci aproape pictural. Nu am înțeles mare lucru atunci, dar cu timpul mi-am dat seama că a avut foarte mare dreptate. Și când s-au împlinit 100 de ani de la nașterea lui Ciucurencu, am făcut un portret și o medalie, asta făcută la monetărie, din bronz. Adică eu am făcut portretul medaliei și la monetărie s-a făcut așa monedă, medalie. Și zic, asta e răsplata pentru faptul că m-a ghicit. Portretul acuma e la Academia Română, acolo s-a făcut festivitatea, că era și academician. Din păcate, nici nu știu pe unde mai este, că în graba aia cu turnatul – că trebuia să fie gata în ziua comemorării – n-am mai avut timp să-i pun plăcuță, să scriu „Ciucurencu”.

Și după terminarea studiilor?

Am terminat institutul, am rămas cam dezorientată, n-aveam atelier, n-aveam unde să lucrez. Am început să mă gândesc să îmi fac în pivniță acasă, că între timp m-am măritat. Și al meu era bucureștean și am zis: bă, hai în pivniță, facem acolo ceva. Dar, în anul următor s-a anunțat un concurs pentru un atelier. Era municipiul, făcea un concurs de tineri artiști pentru câștigarea unor ateliere. Și eu m-am gândit că ar fi bine să particip și eu. Îți dai seama, pentru un tânăr artist e foarte bine să ai un atelier unde să lucrezi, să nu te gândești că faci murdar pe jos, că vine nu știu cine sau pereții. Și am făcut lucrarea, am dat concursul și după aia am plecat la Măgura, asta era în '75. Și acolo pietrele se trăgeau la sorți, sau se puneau pe locuri, și nu prea puteai să faci tu ceva care să constituie o lucrare după un model mai vechi sau să vii cu o machetă, n-aveai cum. Pe loc trebuia să te gândești. Vedeai piatra, vedeam ce cade, ce e tare, că de obicei se mai și rupeau, că fiind scoase din carieră, ăia nu stăteau să se uite că aștepta macaraua lângă ea. Și-am făcut o lucrare, o compoziție mai mică, un fel de rotire, și inspirată din lucrarea mea am făcut o „Floare de piatră”, așa se numea. Pe vremea aia se făceau tabere de sculptură pe nimic, adică mergea acolo un grup de 16 sculptori, așa s-a făcut contractul cu primăria de la Buzău. Măi, și s-au ținut de cuvânt până la urmă și au făcut 16 ani, 16 ani de câte 16 lucrări. Sunt două dealuri pline, la Mănăstirea Ciolanu, cu sculptură. Nu se mai ocupă nimeni. O

parte din lucrări cred că au și venit la vale. Am fost odată în '94 sau '96, '96 cred, iar lucrarea mea stătea așa, spre vale... Și după alunecările astea, am auzit acuma că a fost prăpăd pe acolo, tot timpul e zăpadă și mizerie, nu se deszăpezesc drumurile și oameni prăpăstuiți pe acolo. Sunt convinsă că s-a dus. Unele mai sunt, unele care au avut loc mai plat au rămas. Când am fost în '75 în tabără eram cu Costică Popovici,ăștia erau mai mari, noi eram mici, erau oameni la 40, 40 și ceva de ani și George Apostu. Popovici a făcut la un lac de acumulare, la Vidraru, a făcut o sculptură din inox, imensă. Și la Bacău are George Bacovia, foarte frumoasă lucrarea lui. George Apostu era deja consacrat, era sculptor și lemnar și pietrar. Ăstălalt făcea modelaj, turna bronz, inox. Ăștia erau mari artiști pe lângă noi, noi eram începători. A fost foarte frumos în prima tabără. Și atunci, în timp ce eram în '75 în tabără, am aflat că am câștigat o bursă. Aa.. ce fericire a fost! Am stat 2 ani în atelier, erau ateliere în spatele muzeului Aman, în curtea Aman și la Stock, la Frederic Stock. Și eu am fost la Aman, avea atelier de sculptură și atelier de pictură, și erau 2 sculptori în atelierul mare și lucrau 2 tineri. Și am făcut tot felul de lucrări era Daciada pe vremea aia, era o mișcare de masă și în cultură și în sport. Era o mișcare foarte frumoasă, toată lumea alerga, toată lumea fluiera. Atuncea au crescut foarte mult sportivii noștri, pentru că au avut de unde să aleagă, e foarte important că așa de unde alegi? Am terminat în '77 cu bursa, și scopul unui tânăr artist e să intre în Uniunea Artiștilor Plastici. Erau niște condiții draconice.

Care erau condițiile?

Îți trebuiau niște participări la expoziții naționale și municipale, cu juriu toate. Pe vremea aia era grupul 35, adică tineri până în 35 de ani, care avea o sală de expoziții la Orizont, la subsol, acum s-a închis. Și ca să poți să strângi toate participările astea la expoziții era foarte greu, pentru că îți trebuiau vreo 6 ani să le strângi pe toate astea, pentru că unele erau bianuale, astea municipale erau în fiecare an, erau o dată la 2 ani, 3 ani. Și după ce le strângeai pe astea toate, trebuia să mai prezinți 5 lucrări la sculptură, la pictură 10, ca să te prezinți la comisie. Pe vremea aia, nu știu cine îi suflase lui Ceaușescu, că artiștii că se strâng, că spun numai prostii și ce atâta Uniune... Și nu se mai țineau comisiile astea în fiecare an, eu am așteptat 6 ani, de fapt 4 ani, că pe prima n-am prins-o, că lipsea o municipală. Și după 4 ani s-a ținut următoarea comisie la Uniune pentru primirea de noi membri. Aoleu, a fost groaznic, am stat și am așteptat... Bine, am lucrat, mi-am văzut de treabă, dar psihic mă demoraliza ideea. Și-n vara lui '79 am rămas și însărcinată.

Și m-am dus în tabără la a doua ediție a taberei de la Măgura, și am cioplit lucrarea aia din vârful dealului. Prima era pe malul lacului, mai jos, lângă mănăstire. Și am muncit, am cioplit, era bine, aveam un cioplitor care dă groș, adică scotea grosul unde voiam eu să scobesc sau să dau jos un colț. Și am avut o piatră care s-a desfăcut în trei. Când a băgat ăla pana, în trei s-a făcut, bucăți. Am stat vreo 4 zile așa și m-am gândit ce să fac eu, că altă piatră nu mai vedeam. M-am bucurat la început că e o piatră mare și pot să fac lucrarea. Era o lespede, adică placă cam de vreo 2 metri și 35 de centimetri cam așa, una mai mică și cea mai mare a rămas. În sfârșit le-am pus eu cumva, am organizat treaba ca să iasă o lucrare. Nu prea am fost mulțumită, dar asta era piatra, n-am putut să fac mai mult. Și cioplitorii știau că sunt însărcinată,

deja se vedea puțin, și colegii foarte draguți, foarte atenți cu mine, până la cioplitor. Nu fumau, că seara noi ne strângeam, acolo unde dormeam aveam și sala de mese, de la popi închiriată.

Și după tabără?

Cum s-a închis și tabăra asta, am venit acasă, mi-am făcut lucrările pentru Uniune, că s-au anunțat comisiile pentru intrare. Și l-am ajutat și pe bărbatul meu să-și facă lucrările, a dat și el, trebuia să facă 10 afișe. Și am zis că mă duc acasă, m-am dus la Constanța, am născut acolo. După aia am venit în București cu copilul mic, am stat așa vreo 4 luni, 5 luni și am căpătat un atelier, că am intrat în Uniune între timp. Am căpătat un atelier în Piața Rahova, acuma nu mai există, s-a demolat tot. Și după vreo 2 ani de stat acolo, am venit în Piața Amzei, strada Biserica Amzei și de atunci stau acolo. Și bărbatul meu era membru la Uniune, avea și el atelier tot acolo, aveam pe același palier, cu copilul a fost foarte simplu, trecea de la unul la altul, așa. Acolo mi-am trăit tinerețile și am lucrat, am făcut foarte multe portrete.

Ați avut comenzi oficiale, pentru persoane, muzee?

Păi, făceam lucrări, participam la expoziții și acolo erau achiziționate. Nu erau comenzi. Sunt lucrări în muzee, nu mai știu pe unde mai sunt, că nu mai au ăștia de la Consiliul culturii niciun inventar. Te duci tu să ți le cauți, asta a fost groaznic. Întâmplător am auzit că am o lucrare la Sfântu Gheorghe, era Cloșca, portretul lui Cloșca. Mi-a plăcut mie că era foarte expresiv, bine, nu e imaginea aia care o găsești în carte sau într-un ziar, e loc de interpretare acolo. Deci, ăsta era sistemul, se făceau și comenzi dar eu nu făceam cu Ceaușescu nimic.

În perioada lui Ceaușescu aveți restricții?

Nu, absolut nimic. Graficienii mai aveau, de fapt nu restricții, erau obligați să facă niște lucrări de 1 mai, de 23 august, de date din astea aniversare ale partidului. Mai târziu au început cu el și cu ea, lucrări de pictură, de desen, dar astea nici nu le știai, adică întâmplător știam de asta, pentru că erau destul de secrete, nu trebuia să știe lumea că desenatorul X a făcut un tablou pentru Ceaușescu. Bine, ele apăreau undeva, în expoziții, le vedeam, dar nu știam că erau comenzi, adică banii jos. Și câștigau băieții foarte bine, de asta îi alegeau pe ăia care erau foarte pricepuți. La sculptură nu știu, vreo câțiva, 2-3 dacă au făcut portretul lui Ceaușescu, în rest nu. Și în general aveam teme ca Războiul de independență, Școala ardeleană, cam așa se întâmpla, și dacă plăcea comisiei de la Consiliul culturii, Ministerul Culturii, făceau achiziții. De obicei, făceau o achiziție pe an, dar îți ajungea pe tot anul. Făceai ce voiai, absolut. Nu pot să spun că mi-a interzis cineva să fac ceva. Și asta era valabilă pentru toți. Ideea e că ei când aveau nevoie de ceva, trebuia să faci. Asta-i tot. Și se ajungea până acolo, bărbatul meu a fost suspendat 3 luni de zile de Uniune, adică nu avea voie să încaseze, să voteze 3 luni de zile, că a refuzat să facă o lucrare de asta de 1 mai sau nu știu ce. Și de atunci, pe ei îi chema la contract, că erau puțini publicitariști. Și făceau contracte cu ei pentru zilele astea, și bărbatul meu flutura steaguri în fel și chip, asta însemna două schele și restul steaguri sau fără. Într-un fel, artistul o ducea mai bine pe vremea aia, pentru că nu aveau grija zilei de mâine. Aveau comandă de la stat adică statul cumpăra. Acuma statul nu mai cumpără, particularul nu cumpără, el cumpără case, mașini, mobilă modernă. Pe vremea dinainte de '90 vedeai că apar

la expoziții profesori, medici și te târguiai cu ei. Ar fi cumpărat, dar nu prea aveau bani, și acuma la fel.

Ați avut o altă profesie în afara de cea sculptor?

Nu, pentru că dacă mă întreba cineva unde lucrez, eu spuneam Uniunea Artiștilor Plastici. Pe vremea aia, Uniunea plătea, noi am fost particulari pe vremea aia, adică Uniunea plătea pensii, Uniunea îți dădea atelier, un combinat unde să lucrezi, cu turnătorie de bronz, cu ceramică.

Materialele de unde le procurați?

Le cumpăram, dacă voiam să facem lucrări, că noi puteam să vindem prin magazinele Uniunii, galeriile Uniunii, care acuma le-a pierdut pe rând. A mai rămas unul la gară, și pe Șelari ceva.

După 1989 ați avut o perioadă mai grea?

Da. Mai grea, pentru că Uniunea brusc nu a mai putut să mai dea pensii, a căzut combinatul, ca orice fabrică, au dat faliment. După '90 a dat faliment, a zis că nu mai poate să dea pensii, că noi de acolo ne trăgeam, din combinatul ăla. Era o fabrică care muncea, iar surplusul îl dădea artiștilor, reprezenta pensia. Noi aveam niște pensii care erau foarte bune. Dar după '90 ăsta a dat faliment, au zis că nu mai putem să plătim pensii și am rămas pe drumuri. Trebuia să venim de acasă să cotizăm la cea mai mică pensie. Și de asta avem niște pensii mizerabile. Am lucrat și cu statul, unii m-au plătit alții nu. De exemplu, la Bârlad, de 8 ani de zile aștept să-mi plătească două portrete. Și nimic. Primul portret l-au plătit și au făcut comandă telefonică, era un medic la comisia de cultură de la primărie de acolo. Și au zis: ne place foarte mult cum lucrați și vrem să facem o aniversare la biblioteca, care ține de primărie. Cel care a înființat primăria și cel care a dat biblioteca, și cel care a dat spațiul, era un profesor, Stroe Belloescu, un boiernaș local și un tip deștept care a devenit membru al Academiei Române. Și biblioteca împlinește 100 de ani și am vrea foarte mult să avem două portrete, și simpozionul o să fie în noiembrie. Și asta era în iunie. Până am primit materiale, fotografiile pe mail și tot, am tot vorbit la telefon cu directoarea bibliotecii și cu doctorul acesta, care se ocupa de cultură și zice: vin la București și facem contract. Foarte bine, zic, dar eu ce fac ca să fiu gata la sfârșitul lui octombrie? Ca să fac două portrete și să fie gata până când se țin lucrările astea, eu trebuie să mă apuc de treabă. Și m-am apucat de treabă, pentru că le mai vândusem o lucrare și mi-au plătit-o pe aia, era o chestie serioasă. Și am făcut lucrările și au venit, le-au luat. Au venit de la primărie cu o comisie de vreo 3 persoane, să vadă lucrările, să vadă dacă corespund. Da, le-au plăcut foarte tare și zice: condițiile tehnice le-ați discutat. Dom'le, le-am discutat, dar încă nu s-a finalizat nimic, niciun contract. Da, da, zice, o să spunem doctorului. Și ăla se îmbolnăvește de cancer și moare. Deci sfârșitul anului era, octombrie, noiembrie, ăla a făcut un cancer, a murit în ianuarie, în decembrie spre sfârșit directoarea s-a pensionat. În ianuarie am primit un telefon de la asta, să stau liniștită că o să-mi primesc banii, a garantat. Și am cam rămas în aer așa, am mai vorbit din când în când cu primarul, viceprimarul: da știți vă anunțăm noi dacă e. Nici nu știam ce să fac. Deci, când toată lumea începuse să primească țepe, să ia țepe pe lucrări făcute și neplătite, am pățit-o și eu. Asta e, ce să fac. Primăria voia să facă o clădire de asta cu băi, înot, saună, chestii cu milioane de euro... M-am enervat și am dat un telefon primarului: știți, eu am o lucrare la dumneavoastră

în hol. A, dumneavoastră sunteți, vorbiți cu domnul Nițuc, zice. Pentru că ăsta a venit și a încărcat lucrările de la mine din atelier, pe vremea aia era mai mic, acum a ajuns viceprimar. Da, nu știu ce să fac. Deci așa, lucrări foarte puține, că oamenii nu au bani, deci numai comandă din asta particulară, nu mai există de stat, nu mai există concursuri... Am participat la concursuri și n-am câștigat. A câștigat colegul meu cu „Cartoful și țeapa” din Piața Palatului. Eu am modelat o aripă care ajungea la 15 metri, proiect făcut, fotografie, am făcut lucrarea pe loc, fotografie din aia stroboscopică. Prezentat, concurs, i-a plăcut lui Iliescu lucrarea aceea.

Ați participat și la alte concursuri?

Am mai participat eu la un concurs, tot așa... Vreau să spun că acuma dacă nu ai o pilă, o cunoștință să te susțină, și unul mare, nu un portar, nu faci nimic. Poți să fii tu geniul geniului, n-ai cum, că ei pot să fie subiectivi, nu e o chestie matematică, totul e subiectiv din partea ălor care judecă. Și de multe ori în comisie nu-ți vine un specialist să judece, ci cât costă, prea mult, prea puțin, în funcție de cât de ieftin e. Sau asta, cu cunoștințele. Uite, acuma în Craiova s-a ținut un concurs pentru decorarea centrului vechi și cu bani europeni și voiau 5 statui. Pe mine mă cam umflă râsul când aud statuie, bine, eu le zic lucrări, monumentale sau nu, dar trebuiau să fie în genul belle époque. Ca să prezinți lucrările astea, trebuia să participi, era un fel de licitație, adică trebuia să dai niște bani ca să participi la concursul ăsta. Asta era 20 de milioane la Craiova. Cea mai scumpă lucrare putea să fie 40.000 de euro. Dar 40.000 de euro pentru o lucrare nu-ți ajunge... Și altă condiție era să prezinți macheta la 1/1, în cel mai rău caz la 1/2. Și înafara de asta, portret la mărime naturală. Și m-am gândit așa, fac lucrările, 1/1 e enorm, deci fără nimic, trebuia să investesc eu, să plătesc ăia 20 de milioane ca să pot să ajung acolo în sală, îmi car lucrările cum știu eu, deci eu îmi făceam lucrările, materialele mele, ideile mele și le căram acolo la Craiova, plăteam banii ăia și după aia venea comisia care stabilea dacă am respectat epoca respectivă prin reprezentare, prin persoana care trebuia să devină lucrare, accesorii vestimentare, trebuiau să facă parte din perioada respectivă, adică să nu cumva să greșesc să îi pun lui unu ceas la mână. Perioada asta belle époque e perioada 1890-1914, cam așa. Și m-a încântat, pentru că deja aveam un proiect de monument cu Nicolae Iorga, exact perioada aia, o schiță așa mică, de 75 de centimetri care la orice concurs dacă te prezentai, pe vremuri, era suficient, pentru că vedeai poziția personajului respectiv. Să sugereze persoana respectivă, nu trebuia să portretizezi, asta în prima fază, după aia urmau fazele 2 și 3. În prima fază era suficientă o machetă din asta mică, nu veneai cu căruța sau camionul să-ți duci macheta. Dar când am văzut toate nenorocirile astea, cerințele astea... Și comisia în funcție de vestimentație și de astea îți dădea niște punctaje, erau 5 probe la care trebuia să reziste macheta, și dacă adunai 60 de puncte, atunci primeai cea mai mare sumă, 40.000 de euro. N-aveți decât să faceți cu cine vreți voi sau să luați statui la kilogram din ipsos din Italia, că alea se vând, sunt turnătorii speciale, fac copii după lucrările lor vechi, că așa s-au umplut acuma toate grădinile particulare.

A fost vreun moment în viață în care ați spus că cariera de sculptor e cea mai frumoasă din câte există?

Băi, mi-a plăcut tot timpul, mi-a plăcut ce fac și asta e foarte important. Toată viața m-a satisfăcut, tot timpul.